

CSONTVÁRY A VÁROSLIGETBEN

FODOR ZOLTÁN

Budapest – Pécs

Csontváry 170

Emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Galéria és a pécsi Janus Pannonius Múzeum gyűjteményéből, Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2023. április 13–július 16.

Katalógus

Szerkesztette: Gergely Mariann

Szerző: Bellák Gábor

Fordítás: Emma Roper-Evans

Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2023.,

173 oldal, 5800 Ft

Nem a tanult szakmám jogán, hanem bizonyos önéletrajzi események miatt a múlt évezred utolsó évtizede óta foglalkoztat Csonstváry Kosztka Tivadar (1853–1919) festészete. Figyelemmel kísérem a munkásságáról megjelenő közleményeket, a műveit bemutató hazai tárlatokat. A budapesti Szépművészeti Múzeumban megrendezett Csonstváry-kiállítást nem sokkal a megnyitása után kerestem fel, és a helyszínen árusított katalóguskötetet is megvásároltam. A következőkben erről a kiadványról fejtem ki a véleményemet.

A színesen nyomott kötet 260 mm magas és 212 mm széles. A füles, kartonált borító külső oldalára *A taorminai görög színház romjai* című festmény részletének reprodukciója került. A belívet tizenegy célnafűzött ív alkotja, melyeket ragasztókötéssel egyesítettek.

A katalógusban a tartalomjegyzéket Baán László főigazgató előszava és annak angol fordítása követi, majd Bellák Gábor Csonstváry-tanulmánya s a művész életrajza szintén két nyelven (7–39. old.). A legterjedelmesebb rész a tulajdonképpeni katalógus: a kiállított művek színes reprodukciói (40–163. old.), a kiállított művek jegyzéke, a szöveg közti képek listája és a válogatott irodalomjegyzék mind szintén két nyelven (165–173. old.), majd az eddigi fontosabb Csonstváry-kiállítások felsorolása és a tárlat megrendezésében közreműködők névsora.

Az alábbiakban a kötet felépítését követve tárgyalom a fontosabb tartalmi egységeket.

Szónoki túlzásoktól nem mentes előszavában Baán László főigazgató „a magyarok zseniális Csonstváry-

ja” (7. old.) címmel illeti a művészt,¹ és a következő szavakkal invitálja a nagyközönséget a kiállításra: „A Szépművészeti Múzeum impozáns kiállítótermei méltó helyszínt biztosítanak a Csonstváry-életmű grandiozitásának – reményeink szerint az érzékelés és értelmezés minden szintjén maradandó élményt nyújtva látogatóinknak.” (8. old.)

A Szépművészeti Múzeumot 2004, a hozzá csatolt Magyar Nemzeti Galériát 2012 óta irányító főigazgató emelkedett hangvételű bevezetése után következnek a szakmai jellegű részek, de mielőtt az áttekintésükbe belekezdenék, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a kiállítás kurátora, Gergely Mariann, a katalógusban szerzőként egyetlen szövegegyeséget sem jegyez, ebből adódóan az általa követett rendezési szempontokat sehol sem ismerteti. Az egyik sajtóbeli nyilatkozatában ugyanakkor kitért a munkáját meghatározó szándékra:

„Nekünk [...] az célunk, hogy túllépjünk a legendákon, és egy abszolút tárgyilagos, de rendkívül elegáns, a műveket, azok önértékét hangsúlyozó kiállítással álljunk a közönség elé.”

„A mostani kiállítás egy valóban lezárt életmű tudományosan és a nagyközönség szempontjából is

1 ■ Egy róla készült újságírói portréból kiolvasható, hogy a főigazgató ha akar, tud „a tárgyalófélfé szája íze szerint beszélni”. Lásd Somlyódy Nóra: Csikágótól a Hősök teréig. Portré Baán Lászlóról, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójáról. *Magyar Narancs*, XIX (2007), 44. szám, 11. old. Feltehetően a célközönség „szája íze szerint beszélni” kívánó szándékának köszönhető az előszóban az efféle hízelgések: „Talán az életpálya az, amiben nem áll egyedül a magyarok között: tanulás, szorgalom, tehetség, megfeszített munka, a meg nem értettség, az egyre nagyobbra növekvő profetikusság elhivatottság, végül az elszegényedés, s a halála után évtizedekkel kezdődő rajongó csodálat a művészetére iránt. Ez az, amiben sokan tipikus magyar sorsnak látják az övét”. „Csonstváry művészetét azért is szerettük, mert nemzeti sorsunk oly sok árnyalata tükröződik benne, a »megbűnhődte már e néptől a »hozz rá vig esztendőt«-ig.” (7. old.)

2 ■ Farkas Anita: „Te leszel a világ legnagyobb napútfestője” – itt a nagy Csonstváry-kiállítás a Szépművészeti Múzeumban! (https://mandiner.hu/cikk/20230413_csonstvary_kiallitas_szepmuveszeti_muzeum)

3 ■ A tanulmány lényegében a 2016-os csíkszeredai Csonstváry-kiállítás katalógusában publikált szöveg rövidített változata, amelyen a szerző kisebb, a művész születése óta eltelt évek számát aktualizáló, illetve stilisztikai jellegű módosításokat végzett. Kisebbségi jelentőségű változtatásnak tekinthető a kilenc forrásadatoló végjegyzet is. A szöveg újrachatosított voltára a Szépművészeti Múzeum kiadványa nem utal.

4 ■ *A Nemzeti Szalon téli kiállításának katalógusa 1900 év november és december havában*. Nemzeti Szalon, Bp., 15. old. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_NEMG_NemzetiSzalon_1894_1900/?pg=232&layout=s)

5 ■ *Budapesti Napló*, V (1900), 315. szám (november 16.), 9. old.

megnyugtató, megalapozott összegzése. Mindenfajta misztikus kombináció- és analízismentesen, a kánonba szervesen illeszkedve. Ez a célunk legalábbis. És hogy így módon a művek a meséktől, kételyektől, legendáktól függetlenül, önmagukban adják meg azt a súlyt, értéket, minőséget, amit Csontváry a korát megelőző modern művészként kivívott magának.”²

A kurátor által megfogalmazott célok kétségtelenül méltánylandók, ám kérdés, hogy a katalóguskötetben sikerült-e abszolút tárgyilagosan, mindenfajta misztikus kombinációtól mentesen, a meséktől, legendáktól függetlenül, rajtuk túllépve tárgyalni a Csontváry-életművet. Ezt leginkább Bellák Gábor *Csontváry, „aki eredeti volt mindenütt és mindenben”* című írása (13–21. old.) alapján ítéld meg, miután ez a rész foglalkozik a leghosszabbban a mester művészetével.³ Miközben Csontváry festői munkásságát próbálja jellemezni, bizonyos életrajzi eseményekre is kitér. Csupán e tárgyilagosan megítható részletek némelyikét említem meg, a festői életművet minősítő gondolataira nem térek ki, miután azokat olyan szubjektív színezetű, egyéni elképzelések befolyásolják, amelyek jogossága nem kérdőjelezhető meg.

„Százhetven éve született Kosztka Mihály Tivadar, aki valamikor 1900 körül vette föl a Csontváry nevet. 1900 novemberében már Csontváry néven mutatta be első tájképét a Nemzeti Szalon téli kiállításán”, kezdődik a bemutatás (13. old.). Az 1900-as bemutatkozást említő állítás feltehetőleg a Nemzeti Szalon 1900-as téli kiállításának katalógusán alapul, amely a bemutató idejét november–december hónapra teszi, s amelyben szerepel a következő tétel: „175. CSONTVÁRY TIVADAR: Tájkép (olajf.) Ára 60

6 ■ *Műcsarnok*, IV (1901), 5. szám (január 27.), 82. old.

7 ■ Németh Lajos: *Csontváry Kosztka Tivadar*. Második, bővített, átdolgozott kiadás. Corvina, Bp., 1970. 257. old. 10. jegyz.

8 ■ Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet Könyvtára, K-2.052/2.

9 ■ *Csontváry-émlékkönyv*. Válogatás Csontváry Kosztka Tivadar írásaiból és a Csontváry-irodalomból. Válogatta és emlékeztetéseivel kiegészítette Gerlőczy Gedeon. Bevezette, az összekötő szövegeket írta és szerkesztette Németh Lajos. Corvina, h. n., 1976.

10 ■ *Csontváry-émlékkönyv*. 3. bővített, átdolgozott kiadás. Corvina, h. n., 1984. A kötet súlyos nyomdai hibával jelent meg, mivel az eredeti változat 92. lapján olvasható szöveg – amelynek az átdolgozott kiadás 100. lapján lenne a helye – kimaradt belőle.

11 ■ A katalógus időrend szerinti irodalomjegyzékében csak az *Émlékkönyv* 1976-os első kiadása szerepel (170. old.). A kiadvány előzményének tekinthető 2016-os csíkszeredai Csontváry-katalógus időrendbe szedett irodalmi tételei között is csupán az 1976-os kiadás bukkan fel, ott viszont a kötet egy 1981-ben, illetve egy 1986-ban megjelent cikk között kerül elő, vagyis ott, ahol az *Émlékkönyv* 1984-ben kinyomtatott, harmadik kiadásának a helye lenne. (Bellák Gábor: *Csontváry 163*. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2016. 118. old.) Úgy tűnik, a 2023-as budapesti katalógus összeállítása idején a korábbi irodalomjegyzékből indultak ki, de a lista frissítésekor ahelyett, hogy pótlólag jelezték volna az *Émlékkönyv* ténylegesen használt kiadásának sorszáma, illetve helyesbítették volna a megjelenési évét, az előzőleg tévesen 1976-ra datált tételt a listában előbbre, a jelzett évszámnak megfelelő helyre vitték át.

12 ■ A kiemelés a forrásdokumentum szerint. F. Z.

frt.”⁴ A korabeli sajtóhírek szerint a beküldött művek közül egy zsűri válogatott, a tárlatot novemberben kívánták megnyitni.⁵ Az előzetes tervek ellenére a kiállítás végül csak december 1-jén nyílt meg, és 1901. január 15-én zárt.⁶

Az 1900-as bemutató katalógusával korábban Németh Lajos (1929–1991), a Csontváry életművét tudományos igényességgel először feldolgozó művészettörténész is foglalkozott. Monográfiájában írta: „az 1900-as Nemzeti Szalon Téli Kiállítása katalógusában szerepel egy Csontváry jelzésű táj. Tehát már ekkor felvette a festőnevet. A kép egyébként a Nemzeti Szalon Archivumában levő katalógus kézjegyei szerint valószínűleg mégsem került kiállításra. (MTA MKCS Könyvtár.)”⁷ Ennek alapján úgy gondolta, Csontváry nagyközönség előtti első bemutatkozására csak 1905-ben került sor, amikor is a művész Budapesten, egy maga rendezte kiállításon tette közszemlére a képeit.

A Németh Lajos által hivatkozott katalóguspéldányban⁸ a műjegyzékben önállóan megnevezett 181 alkotás közül 180-nak a sorszáma – vélhetőleg fekete tussal – szabad kézzel bekarikázták, bizonyára egy olyan alkalommal, amikor a listában felsorolt alkotások tényleges meglétét ellenőrizték. A 175. tétel megnevezését ellenben egy vonalzó mellett vezetett, barnászörös árnyalatú, kb. 1 mm széles nyomot hagyó ceruzával teljes hosszában áthúzták. Magam ezért Csontváry vélelmezett 1900-as művészi bemutatkozása ügyében teljes mértékben egyetértek Németh Lajossal.

Bellák Gábor idéz egy részletet Kosztka Keleti Gusztávhoz írt, 1880. november 30-i leveléből: „azon eszme, hogy én rajzolóhoz kezdék, pusztán a véletlenségen alapszik” (13. old.). Ehhez az idézethez munkája végén, egyik végjegyzetében a következő forrást adja meg: „*Csontváry-émlékkönyv* 1976. 37.” (21. old.) Mármint a megnevezett kötetben a jelzett oldalon nem találhatók az idézett szavak. Vajon mi lehet ennek az oka? Aki ismeri valamelyest a Csontváry-irodalmat, tudja, hogy a könyvnek eddig három kiadása volt. Az 1976-os első,⁹ az ehhez igazodó 1977-es második, és a bővített, átdolgozott, 1984-es harmadik kiadás.¹⁰ A Bellák idézte részlet csak a *Csontváry-émlékkönyv* harmadik kiadásában szerepel valóban a 37. oldalon. A szerző még négy további alkalommal hivatkozik így, tévesen az *Émlékkönyv* első kiadására.¹¹

A Csontváry-életmű legfontosabb darabjait 1919-ben megvásárló Gerlőczy Gedeonról (1895–1975) írja Bellák: „Gerlőczy szerencsére sokkal több mindent feljegyzett hosszú élete során, mint amennyit végül Csontváryval kapcsolatban publikált. Kézírtos jegyzeteinek legérdekesebb része az a kevésbé ismert Csontváry-életrajz, amit az alábbi címmel látott el: *Csontváry naplójából, hozzátartozóinak és ismerőseinek emlékeztetéből összeállítva*.” (14–15. old.)¹² Az egyik végjegyzetében a szerző a hivatkozott irat lelőhelyét is megadja: „Szépművészeti Múzeum –

Kelet-Európai¹³ Művészettörténeti Kutatóintézet [SZM–KEMKI], Archivum és Dokumentációs Központ, Budapest, ltsz. Ad 26. 192–2023.”¹⁴ (21. old.)

Az említett irománynak Bellák Gábor kitüntetett jelentőséget tulajdonít. Csontváry életének bizonyos eseményeit értékelve azt vallja, hogy ezeket a történeteket valós mivoltukban nem a festő saját visszaemlékezéseiből, hanem a Gerlóczy jegyezte életrajzból ismerhetjük meg.

Mielőtt Bellák gondolatmenetének néhány fontosabb elemét bemutatnám, előljáróban szükségesnek tartom felidézni azt a Timár Árpád (1939–2017) által felvázolt, a Csontváry-kutatásban alkalmazandó forráskritikai elvet, amely szerint a művész hagyatékában különbséget kell tenni „a teljesen hiteles, autográf formában fennmaradt Csontváry-írások és a neki tulajdonított, gépirat-formában ismert szövegek között. [...] a képek restaurálásának analógiáját követve, a kéziratoknál is a lehető leghívebben kell közölni mindazt, ami biztosan Csontvárytól származik, és szigorúan el kell tőle választani azt, ami csak gépiratos formában, vagy ahogy emlegetni szokták, »hiteles másolatként« maradt fenn. Ezek hitelességét ugyanis mindaddig feltételeként kell kezelni, amíg valaki minden kétséget kizárva be nem bizonyítja, hogy valóban Csontváry írásai. Nem zárható ki ugyanis az, hogy a gépiratok közt kompilációk vagy akár szándékos hamisítások is vannak.”¹⁵

Tájékoztató tábla a kiállításon

A követendő forráskritikai elvhez képest Bellák Gábor eljárása, amelyben egy nem Csontvárytól származó irat hitelesebb forrásnak minősül a művész saját feljegyzéseinél – akár gépelt másolatokból, akár autográf formában fennmaradt dokumentumokból ismerjük őket –, nem egyszerűen visszalépés, hanem tévút. Egy ehhez hasonló tévutat – amikor Lehel Ferenc regényesítő képzelettel megírt Csontváry-könyvének két kiadását évtizedekig hiteles forrásként fogadta el a közönség – már bejárta a recepció, felesleges és káros még egyszer elkövetni ugyanazt a hibát.

Bellák Gábor a Gerlóczy Gedeon jegyezte életrajzt részletesebben nem mutatja be. Számára föl sem merül, hogy az iratban foglalt állítások hitelességét ellenőrizze: kritikai értékelés nélkül kivonatolja a Gerlóczy-féle iratot. Tartalmi összefoglalása annak leírásával indul, miként kezdte meg munkavállalóként önálló életét az ifjú Kosztka Tivadar.

„Az életrajz 1869-ben kezdődött, amikor a tizenhat éves Tivadart édesapja Eperjesre vitte kereskedősegédnek Werther János üzletébe. Itt töltött el három boldog évet, itt került szinte testvéri kapcsolatba a nála négy évvel fiatalabb Werther Juliskával. Ez a Juliska hívta meg 1873-ban, hogy édesapjával, János bácsival együtt utazzanak el Bécsbe, s nézzék meg a világi kiállítást. Ott találkoztak Munkácsy Mihály festményeivel is, s ez mindkét fiatalra nagy hatást gyakorolt. Gerlóczy életrajzi feljegyzése szerint Kosztka Tivadar ekkor már bevallotta Juliának, hogy ő is szeretne híres festő lenni. Amikor Csontváry 1879-ben a szegedi árvízi mentés közben szerzett betegségéből próbált felépülni, Juliska volt az, aki nagybácsija iglói patikáját ajánlotta Tivadarnak. Így került fiatal patikusként Iglóra dolgozni és gyógyulni. Júlia édesapjával együtt ott is meglátogatta. Wertherék szerették Tivadart, nem bánták volna, ha Júlia és Tivadar összekötik az életüket.” (15. old.)

Az idézett szakasz első mondata rögvést támpontot nyújt ahhoz, hogy véleményt formálhassunk Bellák Gábor feldolgozásának megbízhatóságáról. A szerző kivonatolta életrajz ugyanis valójában nem 1869-ben, hanem 1866-ban kezdődik, ennek megfelelően a dokumentum Tivadart nem 16, hanem 13

13 ■ Így! Valójában: „Közép-Európai”. Az angol fordításban a helyes, a „Central European” kifejezés szerepel. (31. old.)

14 ■ Bellák Gábor hivatkozása nem teljesen pontos, miután ő csak a Gerlóczy család tulajdonában lévő, Csontváryval kapcsolatos dokumentumok másolatait tartalmazó adattári doboz jelzetét adta meg. A dobozban hat mappa kapott helyet, az első Gerlóczy Gedeon hét írását tartalmazza. E mappa fedőlapján a negyedik iratot a „Gerlóczy Gedeon Csontváryval kapcsolatos feljegyzései” kéziratos megnevezéssel határozták meg. Maga a húsz gépelt oldal terjedelmű, számozott lapokból álló irat az első lapján nem kapott egységes, a dokumentum egészét megnevező címet. Az első oldalon *A festő temetése* című rövid írás kapott helyet, ez egy képzeletbeli beszámoló Csontváry 1919-es temetéséről. A második lapon kezdődik a *Hagyatéki leltározás* című szöveg, amelyet az ötödik oldaltól a *Fiatal építész találkozása a Csontváry festményekkel* című írás, majd a hetedik oldaltól a *Csontváry képek árverése* című rész követ. A tizedik lap tetején a *Sok évvel később az építész műtermében* című, tíz soros szakasz valójában egy rövid kerettörténet. A benne írottak szerint az építész – maga a szerző, Gerlóczy Gedeon – az irodájában egy este, amikor már az utolsó rajzoló is távozott, a Wertheim-szekerényből előveszi az ott őrzött iratcsomót, és olvasni kezdi Csontváry naplóját. Ezután következik a Bellák Gábor áttekintésében megnevezett – a kerettörténet szerint Gerlóczy által olvasott – szöveg. (A teljes húszoldalas iratban egyedül ez az egység kap középre igazított címet, az összes többi, aláhúzással kiemelt cím, illetve alcím balra igazított.) A szóban forgó szöveg három részre tagolódik. Közvetlenül a főcím alatt az *Eperjes 1866.* alcímű elbeszélés kezdődik (10. old.). A második egység a *Kinyilatkoztatás 1880. október 14-én d. u. 3 órákor Iglón* megnevezést kapta (14. old.), a harmadik rész alcíme pedig *1908-as kiállítás a városi ligeti lparcsarnokban*

évesnek mondja. Ennek felismeréséhez elégséges, ha kezünkbe vesszük magát a hivatkozott iratot.

A Gerlóczy-féle művészletrajz, illetve a belőle készült kivonat megalapozottságáról és megbízhatóságáról akkor mondhatunk ítéletet, ha a bennük foglalt fontosabb állításokat összevetjük a kétségtelenül Csontvárytól származó feljegyzésekben olvasható kijelentésekkel, illetve más, Csontvárytól független forrásokban szereplő adatokkal.

Ha elvégezzük ezeket az egybevetéseket, ellentmondások sorozatát tapasztaljuk. Már az idézett kivonatos ismertetés első két mondatában legalább négy alaptalan vagy vitatható állítás található: Kosztka 16 évesen (Gerlóczytól: 13 évesen) került Eperjesre; munkaadóját Werther Jánosnak hívták; a fiatal Kosztka három évet töltött Eperjesen; „szinte testvéri kapcsolatba” került munkaadója lányával.

Kosztka Tivadar különböző változatokban megfogalmazott visszaemlékezéseiből, az eperjesi évek-re vonatkozó részletekből világos képet kaphatunk arról, hogy melyik esztendőben lett kereskedő, hány évig űzte ezt a foglalkozást, és ki volt a kenyéradója. A témába vágó források közül először az úgynevezett nagyobbik önéletrását vagy nagy önéletrajzát idézem a *Csontváry-émlékkönyvből*.

„egy szünidőn napon bátyámék Kis-Szebenbe rándultak¹⁶ s engem is felpakkoltak: de Eperjesen egy ismert nagykereskedő gyárosnál, ahol néhány napi vendégségben voltunk, engem otthagytak.

(18. old.). Az irat pontos adattári jelzete: Ad/26.192-2023/I/4. A dokumentumra a következőkben így hivatkozom: Gerlóczy: Csontváryval kapcsolatos feljegyzések.

15 ■ Tímár Árpád: Hol tart a Csontváry-kutatás? *Új Művészet*, IV (1993), 7. szám, 80. old. Újabb közlése: Tímár Árpád: *Csontváry. Interpretáció vagy legendagyártás*. Sajtó alá rendezte: Anghy András. Corvina, Bp., 2021. 26. old. A most tárgyalt katalógus végén, a „válogatott irodalom” jegyzékében mindkét publikáció szerepel (170–171. old.).

16 ■ A művész családja ebben az időben az Ung megyei Szerednyén élt.

17 ■ *Csontváry-émlékkönyv*, 1976. 69. old.; 1984. 77. old.

18 ■ *Csontváry-dokumentumok I.* „*Tudni akartam az Igazságot*”. (Csontváry-írások Gegesi Kiss Pál hagyatékából. Szerk., jegyz., a bev. és a záró szöveg: Mezei Ottó.) *Új Művészet*, Bp., 1995. 58. old.

19 ■ *Csontváry-dokumentumok I.*, 59. old. Az idézett szövegben foglalt tényadatot tanulmányában Bellák Gábor nem említi meg.

20 ■ *Csontváry-dokumentumok I.*, 179. old.

21 ■ Chalupka Rezső: *A Bártfa-fürdő történetének vázlata*. Pannonia könyvnyomda, Eperjes, 1895. 69. old.

22 ■ A kereskedő nevét egy korabeli újsághirdetés is megőrizte. *Pesti Napló*, XVIII (1867), 104. szám (május 5.), 4. old.

23 ■ Kosztka Tivadar az 1866–1867-es tanévben még az ungvári gimnáziumba járt (*Csontváry-dokumentumok I.*, 178. old.), nem 1866-ban lett kereskedő Eperjesen. Lásd a negyedik osztályos tanulók névsorát a következő kiadványban: *Érdemsorozata az ungvári kir. kath. főgimnázium ifjúságának az 1866. tanév második felében*. Jáger Károly, Ungvár, é. n.

24 ■ A két település légvonalban közel 50 kilométer távolságra van egymástól.

25 ■ Gerlóczy, Csontváryval kapcsolatos feljegyzések, 13. old.

Három szép leányka volt a háznál. Szelíd, mosolygós arccal. Későn vettem észre a csejt, mely csecsemőkoromat érte – engem elválasztottak örökre. Így lettem kereskedő három és fél évig¹⁷.

A *Csontváry-dokumentumok* címmel kiadott két-kötetes forráskiadvány első kötetében olvasható variánsból további részleteket tudhatunk meg az Eperjesen eltöltött időről.

„atyám Kisszebenbe rándult s magával vitt s Eperjesen egy régi ismert kereskedő és üveggyárosnál hagyott s ő továbbutazott Kisszebenbe de visszajövet értem nem jött. Ezzel el lettem választva, mint szopós gyermek anyjától, én a családjától. Kezdetben meg akartam szökni de a nálunk hosszabb ideig tartózkodó X kisasszony ebben megakadályozott: a 14 éves csikó tehát be lett fogva és a kocsí rúdjaéhoz szoktatva.” „3 1/2 év múlva amikor megváltam e pályától gazdag tapasztalattal léptem át a gyógyszerészi pályára”.¹⁸

Ugyanebben a kiadványban, az önéletrajzi visszaemlékezések egy további változatában Kosztka az eperjesi gazdája nevét is elárulja: „Atyám Kisszebenbe utazott engem vitt s Eperjesen régi ismerősénél üveggyáros-kereskedőnél Waniek Antalnál hagyott”.¹⁹ A közreadott szöveget gondozó Mezei Ottó (1925–2004) ehhez az egyik jegyzetében még annyit tesz hozzá, hogy Kosztka eperjesi főnökének nevét egy korabeli kiadvány is megemlíti.²⁰

Sajnálatos módon az eperjesi kereskedő családnevét a forráskiadásban elírták: őt valójában Waniek Antalnak hívták. Az a kiadvány pedig, amelyre Mezei hivatkozik, ténylegesen nem a kereskedőt, hanem a „Waniek és társa” céget nevezi meg.²¹ A lényegen mindez nem változtat: Csontváry saját visszaemlékezése alapján eperjesi gazdája Waniek Antal volt,²² nem pedig Werther János. 14 évesen (1867-ben) került hozzá,²³ majd három és fél évet töltött nála kereskedősegédként. A művész egyetlen olyan lányt sem említ, akivel ezekben az években „szinte testvéri kapcsolatba” került volna, csupán egy, eperjesi gazdájánál „hosszabb ideig” tartózkodó „kisasszonyról” emlékezik meg, akinek személye visszatartotta őt az azonnali szökéstől. Az átmenetileg ott tartózkodó „kisasszony” nyilván nem Waniek Antal lánya volt.

A Bellák kivonatos ismertetéséből idézett részletben nem csupán az első két mondat van gond. A folytatásból külön ki kell emelnem az egyik, két szempontból is problémás állítást: „Amikor Csontváry 1879-ben a szegedi árvízi mentés közben szerzett betegségéből próbált felépülni, Juliska volt az, aki nagybácsija iglói patikáját ajánlotta Tivadarnak.” E mondat tartalma egyfelől azért vitatható, mert nem pontosan adja vissza a kivonatolt forrásban foglaltakat. A Gerlóczy-féle irat szerint ugyanis, amikor Tivadar betegen visszatért Pestre, már ott várta Juliska levele, amelyben a lány hívta, hogy a nyári szünidőben az Eperjes közelében fekvő Iglón,²⁴ nagybátyja patikájában legyen gyakornok.²⁵ Az elbe-

széltek alapján a lány még nem tudott – nem is tudhatott – Tivadar betegségéről, amikor a neki szóló, az iglói gyakornokoskodást ajánló levelét megírta. A másik, komolyabb problémát az jelenti, hogy az állítólagos eperjesi Werther család tagjainak, illetve a velük fennálló személyes kapcsolatnak a bizonyosan Kosztka Tivadartól származó visszaemlékezésekben semmi nyoma sincs.²⁶ Magam ezért a Gerlóczy jegyzete életrajzban a Werthereket érintő valamennyi említést hiteltelennek tartom.

Ennek megfelelően úgy gondolom, nem csupán az iglói gyakornokoskodást ajánló levélről szóló kijelentés alaptalan, de azon állítás is, amely szerint Kosztka hajdani eperjesi munkaadója és leánya társaságában – az utóbbi meghívására – kereste volna fel a bécsi világkiállítást. A bizonyosan tőle származó feljegyzésekben Kosztka nem említ olyasmít, hogy valaki más meghívására, illetve más személy vagy személyek társaságában kereste volna fel a világkiállítást. A különböző változatokban feljegyzett visszaemlékezésekből kiderül, hogy miután a kereskedői pályát elhagyta, és az édesapja tiszalóki gyógyszerárában lett gyakornok, a saját szorgalma tette lehetővé, hogy elutazhasson Bécsbe.²⁷ A világkiállításon bemutatott Munkácsy-képekről Kosztka – akit 1880 előtt nem foglalkoztatott a művészet – az írásaiban egyetlen szót sem ejtett. Mint ahogy azt sem állította, hogy ő már 1873-ban híres festő akart lenni.

Különösen figyelemre méltó a Gerlóczy-féle irományból átemelt azon kijelentés, amely szerint a Kosztka Tivadart 1879-ben alkalmaszó iglói patikus a nagybátyja volt annak a „Juliska”

26 ■ A 1879-es szegedi árvízre, illetve az azt követő eseményekre az 1908-as budapesti kiállítása katalógusában a következőképpen emlékezett vissza a művész: „...jött a szegedi árvíz katasztrófája, s nekem az egyetemi hallgatók élén ott kellett lennem, ahonnan alapos meghűléssel tértem vissza, úgy hogy nehezemre esett az írás és az olvasás. Az orvosok hosszabb pihenést ajánlottak, így jutottam a Tátrába, egyik iglói gyógyszerértárba, mint provisor.” (Csontváry-emlékkönyv, 1976. 42. old.; 1984. 50. old.)

A nagyobbik önéletírásában hasonlóképpen idézi fel a történeteket: „kedvetlenül kerültem vissza Budapestre, meg egy meghűléssel is, mely nem volt alkalmas az írás-olvasásra, a tanulmányok folytatására. Testem-lelkem pihenésre szorult, sorsom azt kívánta, hogy keressek üdülést a gyógyszerártárban. Így kerültem Iglóra”. (Uo. 1976. 72. old.; 1984. 80. old.)

27 ■ „...atyám (ismét) gyógyszerértárt szerzett Tiszalökön”. „Szabad érámban gyógynövényeket gyűjtöttem nem kicsiben hanem kocsiszámra – az Alföldön a székfű a fehér mályva s az ezerjófű az ökörfarkkóró s a kőrisbogár rengeteg nagy mennyiségben található volt. Ezt mind összeszedtem s atyám vagyonát így (néhány száz koronával) gyarapítottam. S [...] már nagyobb dolgok forogtak a fejemben s érdeklődtem nevezetesen a bécsi világkiállítás iránt is amelyet 1873-ban Wienben meg is tekintettem.” (Csontváry-dokumentumok I., 59–60. old.) „...atyám [...] gyógyszerértárt vett s átköltözött Szabolcs-megyébe.” „Ebben a gyógyszerártárban töltöttem el a gyakornoki éveimet”. „A Tisza mentén a szikes talajon ott találtam kocsiszámra az illatos székfűvirágot, ott találtam a fehér mályvát, az ökörfarkkórót, a pipacsot, az ezerjófűvet és a pemetefűvet, s ott volt a kőrisfákon a sok kőrisbogár. Ezeket már gyermekkoromból ismertem. Itt

nevű leánynak, akinek édesapjánál a majdani művész egy évtizeddel korábban kereskedőként dolgozott. Ezt az állítást ugyanis Csontváry visszaemlékezéseitől független források, anyakönyvek használatával ellenőrizhetjük. A szükséges források viszonylag könnyen elérhetők, mivel „Az Utolsó Napi Szentek Jézus Krisztus Egyháza” a családfakutatást segítő internetes honlapján a mai Szlovákia területéről már számos régi egyházi anyakönyv tartalmát hozzáférhetővé tette a dokumentumokról készült mikrofilmek digitalizált változatának közzétételével.²⁸

A Kosztka Tivadart foglalkoztató Waniek Antal kereskedőnek és első nejének, Windt Karolinának három lánya szerepel az eperjesi evangélikus egyház házassági anyakönyvében, ezért hiteles forrásból ismerjük a nevüket. A legidősebb, az 1853. január 20-án született Irma 1873. február 16-án lett Pólya Béla felesége. A 20 éves Leontina 1875. január 30-án Fancsali Joób Imrével, a 23 éves Gizella 1882. június 1-jén Antony Istvánnal kötött házasságot.²⁹ A három Waniek lány egyikét sem hívták tehát Juliának (Juliskának).

Iglói munkaadóját Kosztka Tivadar az eddig publikált feljegyzéseiben nem nevezi ugyan meg, de Németh Istvánnak sikerült azonosítania őt. Az önéletírásában Kosztka elmondja, hogy gyógyszerári főnöke „jólelkű idősebb ember volt”,³⁰ aki Németh István szerint a korabeli iglói gyógyszerészek közül csakis Kalmár Bertalan, a helyi patikajárás igazgatója lehetett.³¹

Kalmár Bertalan személyéről az anyakönyvekből tudhatjuk, hogy Rozsnyón született, 1828. október 16-án, a családja evangélikus vallású volt.³² Iglón nősült – a házassági anyakönyv bejegyzése szerint

összegyűjtve lényegesen szaporítottam atyám gyógyszerártárának jövedelmét, sőt lehetővé tettem, hogy az 1873-iki bécsi világkiállítást is megtekinthessem.” (Csontváry-emlékkönyv, 1976. 69–70. old.; 1984. 77–78. old.)

28 ■ <https://www.familysearch.org/en/>

29 ■ A mikrofilm száma: 1793547.

30 ■ Csontváry-emlékkönyv, 1976. 74. old.; 1984. 82. old.

31 ■ Németh István: Csontváry Kosztka Tivadar családtörténete. Új adatok és szempontok Csontváry Kosztka Mihály Tivadar festőművész életének és művészetének vizsgálatához. AB-ART, Pozsony, 2005. 102–103., 105–106. old.

Két adatból kiindulva is igazolható, hogy Kosztka iglói munkaadója Kalmár Bertalan volt. A művész önéletrajzában 1880 őszére visszaemlékezve ezt írja: „meghoztam az Önsegély című munkát”. (Csontváry-emlékkönyv, 1976. 74. old.; 1984. 82. old.) A Keleti Gusztávhoz intézett 1880. december 13-i levelében pedig arról vall, hogy olvasta a *Jellem* és az *Önsegély* című műveket. (Uo. 1976. 34. old.; 1984. 40. old.) Mindez azért fontos, mert egy középiskolai értesítőből tudható, hogy özvegy Kalmár Bertalanné az 1900–1901-es iskolai tanév idején két kiadványt adományozott az iglói evangélikus főgimnázium könyvtárának: a *Jellem* és az *Önsegély* köteteit. (Az iglói ág. hitv. ev. főgimnázium értesítője az 1900–1901-ik tanévről. Közli Könyvnyomda, Igló, 1901. 52., 54. old.) Az ajándékozásból arra következtethetünk, hogy e műveket egykor Kalmár Bertalan hozta meg, hogy ezzel is segítse Kosztka Tivadar első művészi szárnypróbálgatásait, ezért maradhattak a könyvek a fiatalember 1881-es távozása után is az ő tulajdonában. Támogató hozzájárulása az említett kiadványok megrendelésén kívül másban is megmutatkozott, hiszen ő volt az, aki az autodidakta rajztanulást segítő

33 éves korában –, 1860. július 9-én vette el az akkor 20 esztendőes Szendeczky Erzsébetet.³³ Iglón is halt meg, 1887. november 16-án.³⁴ Sem Waniek Antalnak, sem Windt Karolinának nem volt a testvére, így természetesen a három Waniek lánynak sem lehetett a nagybátyja.³⁵

Az említett anyakönyvi adatok megerősítik Kosztka Tivadar állítását, miszerint amikor ő 1867-ben Eperjesre került, gazdája házában három „szép leányka” volt (akik akkoriban 14, 12, illetve 8 évesek lehettek). Ellentmondanak ugyanakkor a Gerlőczy-féle életrajznak, amelyben az áll, hogy az eperjesi kereskedőnek volt egy Júlia nevű leánya, aki négy évvel volt fiatalabb Kosztka Tivadarnál.³⁶ Az említett ellentmondások miatt meggyőződésem, hogy a Bellák Gábor által kivonatolt irat legfeljebb egy regény- vagy filmforgatókönyv-kezdeménynek tekinthető, amelyben a szerző szándékosan valós és kitalált részleteket elegyített. Az iratban elbeszélést Csonstváry életéről szóló hiteles tudósításnak tartani súlyos hiba.³⁷

Nem tudom elfogadni Bellák Gábor eljárását abban a tekintetben sem, ahogy Kosztka Tivadar 1880. október 14-i elhívásélményét Gerlőczy Gedeon előadása alapján értelmezi. Először a *Csonstváry-émlékkönyvből* egy hosszabb részletet átemelve felidézi, hogy a történetekre miként emlékezett vissza Kosztka Tivadar. Szeme megakadt egy tinós szekéren, és készletet érzett, hogy a motívumot egy vénypapírra felrajzolja. A kész rajzot gyógyszerári főnöke, principálisa megdicsérte az alábbi szavakkal: „Mit csinál: hisz maga festőnek született”. A folytatásról a következőket mondta Koszt-

ka: „Principálisom távoztával kiléptem az utcára, a rajzot elővettem tanulmányozásra: s ahogy a rajzban gyönyörködöm, [...] fejem fölött hátulról hallom: »Te leszel a világ legnagyobb napút festője, nagyobb Raffaelnél.«” (14. old.)

Bellák egy idézetként közölt szöveg segítségével³⁸ mutatja be, hogy Gerlőczy Gedeon szerint mi történt az után, hogy Kosztka elkészítette első rajzát. „A rajzot oldalzsebébe tette, a kertbe siet és a rajzban gyönyörködött. A jó nagybácsi a padlásra siet és elváltoztatott hangon³⁹ lekiált Tivadarnak: »Te leszel a világ legnagyobb festője, nagyobb Raffaelnél!« [...] Tivadar körülnéz. Senkit sem lát, mélyen megdöbben. Tehát döntöttek sorsa felett...” (15. old.)⁴⁰

Az állítólagos „nagybácsi” állítólagos tettét Bellák Gábor lélektani indítékokkal magyarázza. „Kosztka Tivadar [...] ott állt közel harminczévesen és még nem igazán tudta, hogy mit csináljon. Az 1870-es években is belekapott mindenbe. Tanult jogot, orvostudományt,⁴¹ gyógyszerészetet, s foglalkozott rengeteg mással is. Kellett egy döntő mozzanat, ami kibillentette erről a holtpontonról.” (15. old.) A „nagybácsi” jót akart Tivadarnak, segíteni akart neki, hogy végre döntsön. „Egy csel volt mindez, de mégis elég ahhoz, hogy a fiatalemberben elindítson valamit, s attól kezdve, mint egy iránytű, ez vezérelje minden lépését.” (15–16. old.)

A következő mondatában, úgy tűnik, mintha Bellák némileg elhatárolódna, valamelyes távolságot tartana a Gerlőczy által előadottaktól: „Mindegy is, hogy hallucináció volt-e, egy valódi égi hang, vagy Júlia bácsikájának »értelmes magyar nyelven szólott; rendkívül komoly hangsúlyozással« lekiáltott »kinyilatkoztatása«.”⁴²

Hermes-füzeteket beszerezte segédjének, sőt, ő adta azt a tanácsot is Kosztkának, hogy írjon Keleti Gusztáv rajziskolai igazgatónak, és a már elkészült rajzai alapján kérje felvételét az iskolájába gyakorlatozónak. (*Csonstváry-émlékkönyv*, 1976. 74. old.; 1984. 82. old.)

32 ■ A mikrofilm száma: 1981431.

33 ■ A mikrofilm száma: 1739843.

34 ■ *Budapesti Hirlap*, VII (1887), 317. szám (november 17.), 7. old.; *Fővárosi Lapok*, XXIV (1887), 317. szám (november 18.), 2338. old.

35 ■ Az anyakönyvi bejegyzésekből kiderül, hogy az 1850–1860-as években élt Iglón egy bizonyos, bártfai származású Windt József. A gyermekei fölött védnökséget vállaló kereszt-szülöök között ott találjuk a Waniek házaspárt, illetve a bártfai születésű asszony 46 éves korában, 1866. április 26-án bekövetkezett halála után a megözvegyült férjét. Valószínű, hogy ez a Windt József a Waniek lányok nagybátyja volt, olyan adatot viszont nem találtam, amely szerint ő gyógyszerész, vagy Kosztka Tivadar kenyerádója lett volna.

36 ■ A Bellák által hiteles történeti forrásnak tekintett iratban az áll, hogy 1866-ban, amikor a 13 éves Tivadar állítólag Eperjesre került, az őt foglalkoztató kereskedő szép arcú, „kövérkés” felesége, három leányának anyja még élt. Gerlőczy úgy tudja, a legkisebb, piros arcú kislány, „Juliska”, ekkor kilencéves, a „fekete” (hajú) „Katica” Tivadarral egyidős, a „nagy lányt” pedig Annának hívják (Gerlőczy, *Csonstváryval kapcsolatos feljegyzések*, 10. old.). Írásában máshol arról számol be, hogy „Juliska” férjhezmeneteléről – akit a történet szerint egy biztos egzisztenciát nyújtani képes fiatal orvos vett el – Tivadar akkor értesült, amikor első (1881-ben történt) római útjáról hazatért (uo. 15. old.). Az anyakönyvi adatok nem támasztják alá ezeket a kijelentéseket.

37 ■ A valós és kitalált elemeket ötvöző Gerlőczy-elbeszélésben Tivadar nagyratörő, a hétköznapi „való élet” követelményeit elutasító, a családalapítást lehetetlenné tévő tervei miatt a fiatalok nem házasodnak össze. Kosztka az 1880 októberében bekövetkező szakítást, illetve a „Juliska” 1881-es házasságkötését követő időben felülemelkedik azon a fájdalomon, amelyet gyermekkori ideáljának elvesztése okozott, és azon kezd el dolgozni, hogy terveit valóra válta nagy művész legyen. Gerlőczy képelete felvázol egy állítólagos, az 1908-as budapesti Csonstváry-kiállításon megtörtént találkozást is. Az ekkor már 53 éves „Juliska” molett nagymamaként, 32 (így!) éves, Tivadar nevű orvosdoktor fia, és 9 éves, szintén Juliskának nevezett unokája társaságában kereste fel a tárlatot. A művész előtt „Juliska” könnyezve emlékezett vissza egykori szerelműkre, majd amikor családja kíséretében távozott, a magára maradt Csonstváry zokogva rogyott a terem padlójára.

38 ■ Az átvett mondatok helyesírását a szerző modernizálta, helyenként a központozást is megváltoztatta.

39 ■ Az eredetiben: „elváltoztatott mély hangon”. Gerlőczy, *Csonstváryval kapcsolatos feljegyzések*, 14. old.

40 ■ Az idézett szövegben a kihagyás Bellák Gábor interpretációjának része.

41 ■ Kosztka Tivadar az eddig publikált feljegyzéseiben sehol sem állítja azt, hogy ő „orvostudományt” is tanult.

42 ■ Ezen a helyen Bellák – számomra elfogadhatatlan módon – ötvözi Csonstváry saját visszaemlékezését a Gerlőczy költőte történettel. A művész azt állítja, a kinyilatkoztatás „értelmes magyar nyelven szólott; rendkívül komoly hangsúlyozással” (*Csonstváry-émlékkönyv*, 1976. 73. old.; 1984. 81. old.). Ő tehát komoly hangsúlyozású „szólást” említ, az emeltebb hangnemet feltételező „lekiáltás” pusztán Gerlőczy leleménye.

Kosztka Mihály Tivadar sorsa megpecsételődött”.⁴³ (16. old.)

Bellák Gábor gondolatmenetét a magam részéről már csak azért sem tudom elfogadni, mert mellőz minden olyan adatot, amely az általa történelmi hitelességüként kezelt Gerlóczy-féle iratban foglaltaknak ellentmond. A *Csontváry-émlékkönyv*ben, amelyet maga is forrásként használ, az úgynevezett nagy önéletrajzban leírt elhívástörténethez lábjegyzetként csatoltak egy olyan mondatot, amelyet a művész visszaemlékezéseinek egy másik változatából emeltek át. Ebből megtudjuk, miként reagált Kosztka, amikor az ismeretlen eredetű szöveget meghallotta: „meglepetésemben felfelé körülnéztem, nem-e az utcai házak emeletéről tréfát űz velem valaki, de senkit nem láttam, az ablakokat zárva találtam.”⁴⁴

Szembetűnő, a fiatal patikus első gondolata az volt, hogy tréfálnak vele, ezért alaposabban tanulmányozta környezetét, s tapasztalatai alapján ezt a lehetőséget kizárta. Feljegyzéseinek egy további változatában szintén kitér e mozzanatra: „kimentem az utcára s a gyógyszerértár felé fordulva nézegettem a rajzot. [...] felülről fejem fölött hátulról hangot hallok: Te leszel a világ legnagyobb X festője nagyobb Raffaelnál. Az X szót nem értettem és kértem a megismétlését – de ez nem ismétlődött meg. Ekkor körülnéztem magamban állok-e? Nem-e lesekedik valaki s gúnyt űz belőlem? De mert a rajztudás kezembe volt adva ez volt az ügynek a villámhárítója. Így hát nem lehetett velem tréfálni.”⁴⁵

Az utóbbi két variánsból kiderül, hogy a kinyilatkoztatás pillanatai előtt az utcán álló Kosztka arccal a patika felé fordult, ezért amikor a neki a festői pályát elrendelő szöveget a magasból, a háta mögül meghallotta, az esetleges tréfálkozót kutatva nem a gyógyszerértár épületének felső részét, hanem az utcai házak emeleit vette szemügyre. E visszaemlékezés-változatok miatt a Gerlóczy-féle elbeszélésben előadottakat még csak elvi lehetőségként sem tudom elfogadni, hiszen Gerlóczynál szó sincs arról, hogy a „jó nagybácsi” nem a saját patikájában, hanem a szomszédos házak valamelyikében sietett fel a padlásra, „lekiáltani”. (A fenntartásaimat tovább erősíti, hogy nála még a kinyilatkoztatás helyszíne is módosul: a Kosztka által leírt utca „kertté” változik.)

A Gerlóczy Gedeon összeállította történetétől, illetve Bellák Gábor tanulmányától immár elszakadva, a katalógus további részeiről is kell néhány szót ejtenem. Elsőként – a teljesség igénye nélkül – az életrajzban foglalt téves, illetve pontatlan állításokra kívánok kitérni.

A Kosztka Tivadar gyermekéveiről szóló mondatok között olvashatjuk a következőt: „A Kosztka fiúk az ungvári (Uzshorod, Ukrajna) Kegyesrendi Főgimnáziumban tanultak.” (33. old.) Az iskola megnevezése az idézett részletben pontatlan. Nem ez

az első alkalom, hogy az ungvári tanintézet helytelen meghatározásával találkozom. A 2015-ös budapesti Csontváry-kiállítás katalógusáról írott ismertetésemben már fel kellett hívnom a figyelmet arra, hogy a szerző, Gulyás Gábor azon állítása, miszerint a Kosztka fiúk az ungvári Kegyesrendi Főgimnáziumba jártak,⁴⁶ téves. Amit erről a kérdésről akkor elmondtam, az most, a 2023-as tárlat katalógusában kinyomtatottakra is érvényes.

„A festő iskolás éveiről Mezei Ottó korábban a következőket állapította meg: »Kosztka Tivadar 1863/64-ben és 1864/65-ben a kisszebeni kegyes tanítórendi (négyosztályos) algimnázium tanulója volt. A következő két évben az ungvári kir. kat. főgimnáziumba járt.«⁴⁷ A mester ezek szerint Ungváron nem a piaristák, hanem a magyar állam által fenntartott főgimnázium tanulója volt, vagyis az iskola meghatározása a katalógusban helytelen. Korábban Romváry Ferenc írta azt a művész életművét feldolgozó nagy katalógusában, hogy 1865-ben »a Kosztka-fiúk az ungvári Kegyesrendi Főgimnáziumba járnak«,⁴⁸ az iskola téves meghatározása feltehetőleg ebből a forrásból ered.”⁴⁹

Az, hogy nyolc év múltán, egy újabb Csontváry-kiállítás katalógusát ismertetve megint szóvá tehetem az ungvári iskola pontatlan meghatározását, tulajdonképpen visszajelzés értékű, s mint ilyen nekem élményszámba megy.

Szembetűnő, hogy a katalógus életrajzi fejezetére erősen rányomta bélyegét Bellák Gábor Csontváry-értékelése, ezért találkozhatunk benne efféle állításokkal: „Tivadart Eperjesre (Prešov, Szlovákia) adták segédnek Werther János kereskedőhöz, ahol jól megtanult németül és pontosan számolni. Életre szóló testvéri barátságot kötött a nála négy évvel fiatalabb Werther Juliskával. [...] Az eperjesi Werther család meghívására 1873-ban kiutazott a bécsi világkiállításra, és megismerte Munkácsy Mihály festészetét.” (33. old.) Ezekről a feltételezésekről már elmondtam a véleményemet, de miután a katalógusban is kétszer, ekképpen külön hangsúlyt kapva szerepelnek, szükségesnek tartom megerősíteni, hogy e kijelentéseknek nincs történeti hitelességük.

43 ■ Megjegyzem, egy másik írásában Bellák Gábor egyértelműen és határozottan elfogadta a Gerlóczy-féle iratban foglalt értelmezést a Kosztka Tivadar által hallott szözeatről: „A hang, ami az égből jött, valójában csak a háztetőről dörgött alá”. „Az a hang bizony az iglói előljárójának volt a hangja, ahogyan azt a rokonok visszaemlékezései alapján Gerlóczy Gedeon rekonstruálta egy eddig még nem publikált Csontváry-életrajzában.” Bellák Gábor: Az öreg halász. In: Bellák Gábor – Dicső Agnes: *Az öreg halász. Csontváryról tényszerűen – a talányos mű restaurálása kapcsán*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 2017. 6. old.

44 ■ *Csontváry-émlékkönyv*, 1976. 73. old. 2. jegyz.; 1984. 81. old. 2. jegyz.

45 ■ *Csontváry-dokumentumok I.*, 63. old.

46 ■ Gulyás Gábor: *Csontváry*. Várgondnokság Nonprofit Kft., Bp., 2015. 181. old.

47 ■ *Csontváry-dokumentumok I.*, 178. old.

48 ■ Romváry Ferenc: *Csontváry Kosztka Tivadar 1853–1919*. Alexandra, Pécs, 1999. 24. old.

A Párizsban folytatott művészi tanulmányok datálása szintén vitatható. A katalóguskötet a következőket állítja: „1895-ben beiratkozott a párizsi Julian Akadémiára, de hamarosan otthagya, mert nem gyakorolhatta a nagy méretű szabadrajzolás” (35. old.). A kiadványból nem derül ki, milyen forráson alapul a datálás. Csontváry az önéletrajzában nem határozta meg, melyik évben tanult a francia fővárosban. Az ottani tartózkodására közvetve utaló egyik megjegyzésében viszont megemlítette egy évszámot: „1894-ben a Julian akadémián a növendékek már kényszerzubonyban a japánok méreteihez alkalmazkodva rajzoltak.”⁵⁰ Feltételezhető, hogy Romváry Ferenc ezt a szöveget vette figyelembe, amikor a művészről írt, 1999-ben megjelent kötetében a párizsi tanulmányok idejét 1894-re tette.⁵¹ Tóth Károly később olyan hivatalos dokumentumokat talált, amelyek azt igazolják, hogy a visszaemlékezéseit feltehetőleg az 1910-es években lejegyző Csontváry pontatlanul emlékezett vissza a Julian Akadémián eltöltött időre. A több műteremben működő szabadiskola számadáskönyvei fennmaradtak, ezekben a tanulók személyes és beiratkozási adatait is rögzítették. „Csontváry neve [...] megtalálható a korabeli növendéklistán, Gacs Hongrie/Mr. Théodore Kosztka megjelöléssel. Ennek alapján Kosztka Tivadar 1897-ben iratkozott be Jules Lefebvre és Tony Robert Fleury műtermébe, ahol közel egy hónapot töltött. Első látogatását 1897. szeptember 13-án, hétfőn jegyezték fel a neve mellé, ezt még legalább három héten keresztül hosszabbította meg, így az itt végzett munka október elsején ért véget számára.”⁵²

A katalógusbeli életrajzot tovább böngészve arról olvashatunk, hogy Csontváry 1902-ben „Budapestben megnézte az Uránia Tudományos Színház Bosznia-Hercegovináról szóló előadását” (35. old.). E kijelentés forrását keresve Galavics Géza (1940–2023) *Csontváry, a Hortobágy és a fotográfus* című tanulmányáig kell visszamennünk. A 2005-ben megjelent munkájában Galavics a budapesti Uránia Tudományos Színház működésével is foglalkozott, kiemelve, hogy az 1900-as évek elején ez az intézmény számos, vetített képekkel és esetenként rövid filmbetétekkel kísért ismeretterjesztő előadást

tartott. Galavics Géza figyelemre méltónak tartotta egyfelől azt, hogy Csontváry 1903 tavaszán beutazta Bosznia-Hercegovinát, és a látottakat festményeken dolgozta fel, másfelől pedig azt, hogy „1902 decemberétől [...] az Uránia [...] Boszniáról és Hercegovináról szóló előadást vett műsorára »Keleti Svájc« címmel, 180 képpel és számos filmbetéttel. A vetített képek közt ott volt a mosztári híd képe (Hercegovina), s több álló- és mozgóképen a jajcei vizesés is (Bosznia).⁵³ Nincs kizárva” – mondta Galavics, hogy – „a boszniai képeknél [...] az Uránia előadás megtekintése adta az impulzust Csontvárynak ahhoz, hogy oda induljon festeni.”⁵⁴

Galavics Géza életszerű feltevését Gulyás Gábor a 2015-ös Csontváry-kiállítás katalógusában kijelentő módú állítással fogalmazta át, anélkül, hogy eljárásának jogosságát tárgyi bizonyítékkal alátámasztotta volna: „Csontváry [...] látta [...] a *Keleti Svájc*⁵⁵ című, Boszniát és Hercegovinát bemutató alkotást”.⁵⁶ Úgy vélem, Gulyás Gábor önkényes ártértelemezése lehetett a 2023-as tárlat katalógusában olvasható közlés forrása. Gulyás megalapozatlan állítását a magam részéről korábban már elutasítottam,⁵⁷ s most sem tehetek másként, amikor ez a kellő bizonyítékkal alá nem támasztott kijelentés a Csontváry-irodalomban újra felbukkan. Ismétetlen le kell szögezmem: lehetséges, hogy Csontváry látta a Boszniát és Hercegovinát bemutató előadást az Urániában, de hogy ez tényleg megtörtént-e, nem tudjuk, mert erre nézve bizonyító erejű adat egyelőre nem került elő.

Tovább haladva az életrajzi fejezetben, néhány sorral alább megint különös mondatokra bukkanhatunk. „1903 második felében nagy európai körútja (Svájc, Hollandia, Belgium, Anglia, Franciaország, Spanyolország) végén Gibraltárból Jeruzsálembe hajózott. Máltánál hajótörést szenvedett, és Egyiptomban kötött ki. Karácsony estére végül Betlehembe érkezett.” (35–36. old.) Az idézett részlet szerzője zavarosan fogalmazott. Csontváry természetesen nem hajózott Gibraltárból a szárazföld belsejében fekvő Jeruzsálembe. Gibraltárban tényleg hajóra szállt, de mivel útja első szakaszán rendkívüli erejű vihart élt át, Máltára érkezve hajót váltott. (Valójában nem szenvedett hajótörést.) A váltott hajóval Alexandriába utazott, innen Kairóba ment. Miután Egyiptomban megnézte Suezet, Port Szaídban egy Jaffába induló hajóra szállt fel. Jaffából vonattal jutott el Jeruzsálembe, ahonnan Jerikó, a Holt-tenger és a Jordán folyó meglátogatása után ment Betlehembe.⁵⁸

Az 1907-es év legfontosabb eseményeit így írja le a katalógus életrajzi áttekintése: „1907 tavaszát Libanonban töltötte, ahol a *Magányos cédrus* és a *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban* című képeit festette. 1907 júniusában negyven képből álló kiállítást rendezett Párizsban a Grande Serre de la Ville de Paris (Palais de Glace) épületében.” (36. old.)⁵⁹

49 ■ Fodor Zoltán: Csontváry a Várban. *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle*, XXVII (2015), 2. [3–4.] szám, 227. old.

50 ■ Csontváry-dokumentumok I., 76. old.

51 ■ Romváry, Csontváry, 24. old.

52 ■ Tóth Károly: Csontváry a Julian Akadémián. Lábjegyzet Kosztka Tivadar önéletrajzához. *Műértő*, XIX–XX (2016–2017), 12–1. szám, 2. old.

53 ■ Csontváry mindkét motívumot megfestette.

54 ■ Galavics Géza: Csontváry, a Hortobágy és a fotográfus. (Haranghy György emlékezete.) *Ars Hungarica*, XXXIII (2005), 1. szám, 66. old.

55 ■ Így! F. Z.

56 ■ Gulyás, Csontváry, 57. old. A kiemelés a forrásdokumentum szerint. F. Z.

57 ■ Fodor, Csontváry a Várban, 219. old.

58 ■ Csontváry-emlékkönyv, 1976. 80. old.; 1984. 88. old.

59 ■ A kiemelések a forrásdokumentum szerint. F. Z.

A párizsi kiállításról tudott, hogy 1907. június 7-től július 7-ig volt nyitva.⁶⁰ A francia fővárosban rendezett bemutatójára utóbb így emlékezett vissza a művész: „Párisnak tartva 1907-ben milliókkal szemben álltam egyedül az isteni gondviselés eredményével, s az egész világ hiúságát pocsékká zúztam; egy napon Párist kapitulációra bírtam s a világot túlszárnyaltam, de tíz millió embert el nem pusztítottam, csupán kijózanítottam őket, a dolgokból reklámot nem csináltam, mert a kufárok sajtójával nem törődtem, hanem elvonultam a Libanon tetejére s ott cédrusokat festettem.”⁶¹ A festő most bemutatott szavait már Németh Lajos is idézte monográfiájában, mielőtt a cédrusképek időrendjét értékelve megállapította volna: „Az 1907-es párizsi kiállítás után, 1907 nyarán festette őket.”⁶²

A 2023-as tárlat katalógusában megadott téves sorrend a Romváry Ferenc Csontváry-könyvében olvasható „Időrendi áttekintés”-ig vezethető vissza. Az 1907-es évről itt a következők állnak: „Libanonban festi a cédrusokat. Párizsban rendez kiállítást a Grande Serre de la ville⁶³ de Paris kiállítócsarnokában, a Kristálpalotában”.⁶⁴ A hiba a 2015-ös Csontváry-kiállítás katalóguskötetére is hatott, amelynek életrajzi áttekintésében Gulyás Gábor így foglalta össze az 1907-es év legfontosabb eseményeit: „Cédrusokat fest Libanonban, kiállítást szervez magának Párizsban.”⁶⁵ Az e két kiadványban közölt téves időrendet korábban már szóvá tettem,⁶⁶ de a 2023-as katalógust elnézve úgy tűnik, ennek nem igazán volt fogatja. A kiadványban olvasható művészéletrajzról legyen ennyi elég.⁶⁷

A műtárgyjegyzék (165–166. old.) a kiállításon bemutatott 46 tárgyat lajstromozza: elől a 38 olajfestmény, a megfestés időpontja szerint sorba rendezve, azután az 1894-es müncheni szabadiskolai tanulmányok alkalmával készült hét szénrajz adatai,

majd a művész Keleti Gusztávhoz intézett, 1880. november 30-i levele zárja le a listát. A jegyzékből kiderül, hogy a tárlaton látható műtárgyak közül 24 festmény és valamennyi rajz a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, 11 festmény pedig a Janus Pannonius Múzeum leltárában van. Három festmény, illetve a Kosztka-levél magántulajdonként volt jelen a bemutatón.

A kiadvány tulajdonképpeni katalógusrésze mindegyik kiállított tárgyat reprodukálja. 14 festményről, illetve az egyik rajzról egy-egy kétoldalas, a margó nélküli lapokat kitöltő részletnagyítást is közöltek. A teljes alkotásokat jelenítő képek mellett csak a katalógusbeli sorszámot, a mű címét, keletkezésének – ismert vagy valószínűsíthető – évét, illetve a leltár szerinti lelőhelyét adták meg.⁶⁸ A tárlaton megismerhető, a kiállított tárgyak mellett elhelyezett információs táblák szövegeit nem építették be a kötet anyagába, sem a reprodukciók mellett, sem máshol.⁶⁹

A katalógusban reprodukált festmények sorrendje nem követi az időrendet, de nem igazodik a kiállítóterben felkínált bejárési útvonalhoz sem. A nyomtatott anyagot a kiállításon látottakkal egybevetve az a benyomásom támadt, hogy amikor a katalógus kéziratát lezárták, már volt valamilyen elképzelés arról, hogy a festményeket miként helyezik majd el, és a kiadványban az illusztrációk sorba rendezésekor ehhez az elgondoláshoz igazodtak. A festmények elrendezését meghatározó tervet viszont utóbb megváltoztathatták, ez eredményezhette a bejárési útvonallal meghatározható sorrend, illetve a katalógusbeli képsorrend disszonanciáját.

A kiadványban némelyik reprodukció nem igazán tetszetős. Egyes álló formátumú képek elhelyezése-

60 ■ Németh, *Csontváry*, 1970. 182. old.; *Csontváry-emlékkönyv*, 1976. 115. old.; 1984. 120. old. A *Csontváry-emlékkönyv*ben a művész kiállítási katalógusairól szóló áttekintésben sajnálatos módon a tárlat nyitvatartási idejét pontatlanul adták meg: június 7–17. közé tették. (Uo. 1976. 113. old.; 1984. 118. old.)

61 ■ *Csontváry-emlékkönyv*, 1976. 96. old.; 1984. 103. old.

62 ■ Németh, *Csontváry*, 1970. 183. old.

63 ■ Így! F. Z.

64 ■ Romváry, *Csontváry*, 24. old.

65 ■ Gulyás, *Csontváry*, 181. old.

66 ■ Fodor, *Csontváry a Várban*, 227. old.

67 ■ Megjegyzem, a Szépművészeti Múzeum tárlatán a lón-csarnok a tárlatánál, a bejárható kiállítási útvonal elején az egyik falra sajátos évszámegyenes került, amely mentén a művész pályáját ismertető mondatok kaptak helyet. E mondatok, ha nem egyeztek is meg betűről betűre a katalógusban közreadottakkal, a tartalmukban igencsak hasonlítottak hozzájuk. A tárlatbeli életrajzi ismertetés fölött, mintegy mottóként, hatalmas betűkkel írva a következő Csontváry-idézetet láttam: „Maradandó alkotást csak az igazságból meríthetünk, az igazságot csak az Istentől nyerhetjük. Akinek megadatott a képesség az alkotásra, annak megadatott a képesség a halhatatlanságra.” (*Csontváry-emlékkönyv*, 1976. 86. old.; 1984. 94. old.) Miután a kiállítást kísérő kiadványba ez a citátum nem került bele, a Kosztka életrajzi eseményeiről szóló katalógusbeli mondatok olvasása számomra közel sem jelentett olyan

intenzív élményt, mint a múzeumbeli szembesülés a hasonló tartalmú feliratokkal.

68 ■ A 2016-os erdélyi Csontváry-tárlat katalógusa 37 festményt reprodukált a mester neve alatt, emellett még tíz rajzát, illetve Munkácsy Mihály egyik festményét mutatta be. A csikiszeredai kötet képelemző részében a páratlan számozású oldalakra kerültek a kiállított alkotások reprodukciói, a velük szemben lévő, páros számozású lapokra pedig a képek szöveges leírása. (A Csiki Székely Múzeumban kiállított művek közül hét rajz és 26 festmény bekerült a Szépművészeti Múzeum 2023-as tárlatának anyagába, ezekhez járult még 12 olyan festmény, melyeket hét évvel korábban nem vittek el a Székelyföldre, ezért akkor Bellák Gábor nem készített róluk képleírásokat.)

69 ■ A kiállításról az elektronikus sajtóban megjelent egyik ismertetés külön méltatta az alkotásokat kísérő szöveges magyarázatokat. „A környezethez illően a tárlat koncepciója is ünnepi jellegű: végigvezet az életművön kronológiai rendben, lényegretörő, okos magyarázó szövegekkel, egymás mellé rendezi az összetartozó témákat és motívumokat”. (Zsuppán András: Meghökkentő felfedezés és remek tárlat is jutott az idei Csontváry-évfordulóra. <https://www.valaszonline.hu/2023/04/28/csontvary-emlekkiallitas-szepmuveszeti-muzeum-janus-pannonius-muzeum-maganyos-cedrus-felfedezes-libanon-rieder-gabor/>)

Az „ünnepi jellegű” tárlatot bejárva nekem a „lényegretörő, okos magyarázó szövegek” egyikén megakadt a szemem. Az

kor, úgy tűnik, az volt az elsődleges rendező elv, hogy a reprodukció a mintegy 240 mm magas szedéstükört teljes egészében kitöltse. Az nem volt szempont, hogy a belső margó nélküli oldalakon rendelkezésre álló, mintegy 198 mm széles felület be tudja-e fogadni a teljes képet. Amennyiben az adott páros vagy páratlan oldalon a felhasználható szélesség szűkös volt, a kiadványszerkesztő a reprodukció egy részét a szembenéző oldalra vitte át. Miután az alkalmazott kötészeti eljárás miatt a könyvet nem lehet teljesen kinyitni, a végeredmény esetenként esztétikailag kifogásolható lett. A *Marokkói tanító* című festmény reprodukciója például a 141. oldalon a szedéstükör teljes szélességét kitölti, ugyanakkor a kép bal szélén egy kb. 20 mm széles sáv átnyúlik a 140. oldalra. A gerinc közelében a két oldal belső szélein nem lehet jól megfigyelni a motívumokat, és ez rendkívül zavaró. Ugyanezzel a vitatható kiadványszerkesztési megoldással találkozhatunk még néhány további alkotás reprodukciójánál.⁷⁰ Az alkalmazott kötészet képértelmezést zavaró hatása emellett az egyik részletnagyításnál is erőteljesen érvényesül: az *Almát hámozó öregasszony* című festményről kinagyított almás tálca, a képkivágás fő motívuma a szembenéző oldalakon a gerinchez közeli részekre került (52–53. old.), így az oldalsó középpontjába állított motívum egészének áttekintése lehetetlen.

A *Válogatott irodalom* jegyzéke összesen 67 tételt sorol fel, melyek közül 64 magyar nyelvű, hozzájuk egy-egy francia, illetve angol nyelvű tanulmány, valamint egy német nyelvű katalógusbeli ismertetés járul.⁷¹ A magam részéről nem igazán értem, mi szükség volt arra, hogy ezt a válogatott irodalomjegyzéket angol fordításban is közzéjék. Az angolul, franciául illetve németül megjelent művek címét az e világnyelveken beszélő külföldi tárlatlátogatók akkor is megérthették volna, ha egy kétnyelvű jegyzék-

cím alatt egyetlen lista közlésére került volna sor. Azzal, hogy a túlnyomórészt magyar nyelvű irodalmi tételeket az angol nyelven szokásos formázással is kinyomtatták, aligha segítettek túl sokat a Csontváry munkássága iránt esetleg mélyebben érdeklődő idegen, de valamelyik világnyelven beszélő látogatóknak. Én legalábbis nem gondolom nagy segítségnek, hogy a „Németh Lajos: *Csontváry. Képzőművészeti Alap Kiadványai*, Budapest, 1964” irodalmi tételt az angol nyelvű irodalomjegyzékben ebben a formában is közölték: „Németh, Lajos. *Csontváry*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadványai, 1964” (170., 172. old.).⁷² Németh Lajos Csontváry-monográfiájának első kiadását azért emelem ki, mert e munkát a megjelenése évében angolul és franciául is kiadták. A monográfia 1970-es második, bővített kiadása pedig nem csak magyar, de angol, francia és német nyelven is megjelent. Ezeket a fordításköteteket a katalógus válogatott irodalomjegyzéke sajnos egy szóval sem említi meg, sem a magyar nyelvű, sem az angol változatban.⁷³ Pedig egy rájuk tett utalás már önmagában is komoly érv lehetett volna a jegyzék kétnyelvű közlésének szükségessége mellett.⁷⁴

A kiadványnak köszönhető különféle benyomásaim alapján úgy vélem, nem valószínű, hogy a katalógus összeállítását hosszú és alapos munka előzte meg. A kötet egésze inkább azt sejteti, hogy a Csontváry-kiállítás egy hirtelen kisütött ötlet, egy gyorsan kifőzött terv jegyében, eredendően a pillanatnyilag elérhető anyag, vagyis a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria saját leltárában lévő műtárgyak felhasználásával valósult meg, s talán csupán egy korábban megrendezni szándékozott, de valamilyen meghiúsult időszaki tárlat pótlására szolgált.⁷⁵ Az, hogy a bemutató nyitvatartása történetesen egybeesett a művész születésének 170. évfordulójával,

olvasottak szerint a *Templomtéri kilátás a Holt-tengerre Jeruzsálemben* című festményen a kép jobb szélét a keresztény Szent Sír-templom kupolája foglalja el. Mármost Csontváry a feljegyzéseiben elmondta, hogy a „Templom téri kilátás a Holt-tengerre az osztrák-magyar Hospizból nézve lett megfestve” (*Csontváry-dokumentumok I.*, 74. old.). E visszaemlékezés ismeretében csekély utánajárással – az interneten keresztül elérhető várostérképek és fényképek használatával, esetleg a festményről szóló cikk átolvasásával (Fodor Zoltán: Politikai tájképek. Csontváry 1905-ben készült jeruzsálemi művei. *Műértő*, XXI–XXII [2018–2019], 12–1. szám, 10. old.) – kideríthető, hogy a kép jobb szélén valójában az örmény katolikusok „Fájdalmas Miasszonyunk” titulusú temploma látható, amely szomszédos az egykori osztrák–magyar zárandokházzal. Csontváry alkotása a Szent Sír-templomot, amely a ma osztrák zárandokházként működtetett épületől mintegy 300 méterre, nyugat-délnyugati irányban áll, nem jeleníti meg.

70 ■ Lásd például a *Villanyvilágított fák Jajcében* című festményt (82–83. old.), ahol a reprodukció jobb szélén a túlnyúló sáv szélessége kb. 23 mm, illetve a *Zarándoklás a cédrusoknál Libanonban* (134–135. old.) és *Az Olajfák hegye Jeruzsálemben* (122–123. old.) című alkotások reprodukcióit, amelyeknél a túlnyúló sáv szélessége a jobb szélén mintegy 30, illetve 33 mm-re tehető.

71 ■ A lista a csíkszeredai katalógus irodalomjegyzékén alapul, azt egészítették ki 14 magyar nyelvű művel.

72 ■ A kiemelések a forrásdokumentum szerint. F. Z.

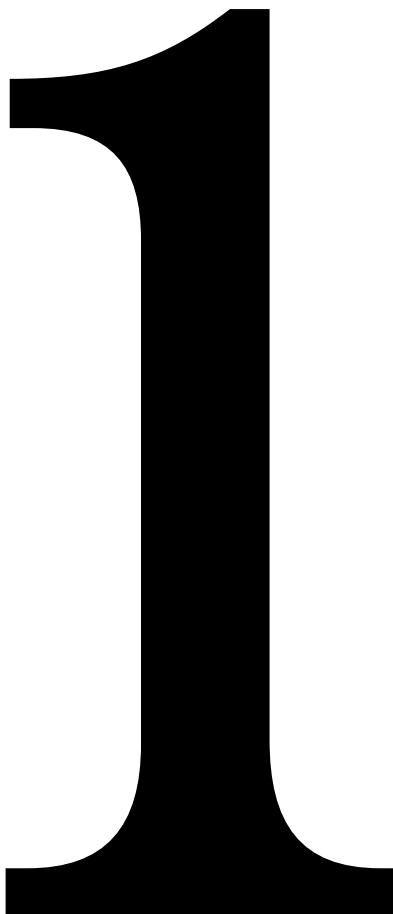
73 ■ A Csontváry-monográfia első kiadása 1973-ban szlovák, a második kiadása 1974-ben román fordításban is megjelent.

74 ■ A válogatott irodalom jegyzékében talán csak a címhez csatolt lábjegyzet léte indokolja a teljes tartalmi egység fordításának szükségességét.

75 ■ Marosi Ernő (1940–2021) a 2015-ös budapesti Csontváry-kiállítás lehetséges okai fölött töprengve rámutatott, hazánkban „Csontváry Koszka Tivadar művészete eléggé híres és közkezdelt ahhoz, hogy eszközként lehessen használni”, egyebek mellett „»blockbuster«-rendezvényt viszonylag olcsón pótló turisztikai kínálat” megteremtésére is. (Marosi Ernő: Két etűd. 2015: Csontváry utazása. *Esztergom nagy műtete. Jelenkor*, LVIII [2015], 7–8. szám, 839. old.) Vö. „Baán múzeumpolitikát faragott a korábbi nagy kiállításokkal (Monet, Munkácsy, Mednyánszky) felcsillant lehetőségből, vagyis a kanonizált művészekre, a sztárkultuszra, a »kincsek« nyitott fogyasztói piacból. Míg a magyar múzeumok többsége a hagyományos hármastétel feladatának igyekszik eleget tenni (gyűjtés, kutatás, kiállítás), Baán a látogatószámok növelésére koncentrál, és a megtérülő kiállításokat preferálja.” „A jellemzően a háttérben megfogalmazódó fenntartások egyrészt az önjáró kultúrpolitikus-főigazgatóknak, másrészt pedig annak a tendenciának szólnak, amely a múzeumi munkát a látványos kiállítási ipar és a látogató sznobizmusára apelláló (Baán szerint: a látogatót behálózó) kommunikáció felé tolja.” Somlyódy, Csikágótól a Hősök teréig, 13. old.

Tisztelt Olvasónk!

*2024-ben ismét
személyi jövedelemadójának*

SZÁZALÉKÁVAL

*támogathatja a
Budapesti Könyvszemle
megjelenését.*

*A Budapesti Könyvszemle Alapítvány
adószáma:*

19008044-1-43

számomra inkább véletlennek tűnik, nem pedig az állítólagos ünneplés⁷⁶ szükségességét megindokoló tények.⁷⁷

A kiállítás létrejöttének tényleges okait nem ismerem. Ám a Szépművészeti Múzeum jelenlegi működését befolyásoló vezérelv érvényesülését magából a kiállítást kísérő kiadványból is kikövetkeztethetem. Több mint egy évtizeddel ezelőtt Baán László nyilatkozott arról, hogy saját tevékenysége eredményeként miként folyik a munka az általa vezetett intézményben: „A két-három évtizeddel ezelőtt kialakult és még ma is befolyással bíró elitnek nincs ráhatása arra, hogy mi zajlik a Szépművészetiben.”⁷⁸ A főigazgató 2010-ben elhangzott értékelése minden bizonnyal megalapozott volt, hiszen a szavai már akkor is ugyanazt fejezték ki, mint ami a múzeum 2023-as Csontváry-tárlatának katalógusából kiviláglik: az „elitnek nincs ráhatása arra, hogy mi zajlik a Szépművészetiben”. □

76 ■ Vö. „idén százhetven éve született Csontváry Kosztka Tivadar, az évfordulót pedig pénteken nyíló, közös kiállítással ünnepli a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria és a pécsi Janus Pannonius Múzeum.” Farkas, „Te leszel a világ legnagyobb napútfestője”.

77 ■ A 2016-os csíkszeredai tárlat alkalmával Bellák Gábor amellet érvelt, hogy Csontváry-kiállítást tulajdonképpen bármelyik évben lehet rendezni. „Százhatvanhárom éve született Kosztka Mihály Tivadar”. „A százhatvanhárom éves Csontváry éppen úgy kortársunk, mint az úgynevezett kerek évfordulók alkalmából kényszerűen aktualizált száz, százötven, kétszáz vagy akárhány éves mesterek. Ez a fura szám a művész neve mellett éppen azt kívánja hangsúlyozni, hogy Csontváry jelen van, egyszerűen és természetesen, mint egy számnév a sorban.” Bellák, *Csontváry 163*, 8. old.

E gondolatmenet igen érdekes, különösen annak ismeretében, hogy 2019-ben, a festő halálának századik évfordulóján – egy „úgynevezett kerek évforduló” idején –, a Szépművészeti Múzeumban, illetve a Magyar Nemzeti Galériában nem volt semmilyen érdemi megemlékezés. Abban az esztendőben Csontváry nem volt sem „egyszerűen és természetesen” jelen lévő, sem „kényszerűen aktualizált” művész, 2023-ban viszont már bekeverülhetett az „akárhány éves mesterek” közé.

78 ■ Lambert Gábor: Kettesben Baán Lászlóval. *Figyelő*, LIV (2010), 25. szám, 24. old.